

FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA KITOBXONLIKNING O‘RNI

Abdullayeva Muyassar Hoshimjonovna

Namangan shahridagi 11-maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya. Bolalarning fikrlash malakalarini rivojlantirishda kitob va kitobxonlikning o‘rni, kitobxonlik madaniyatini oilada rivojlantirish usullari: namuna bo‘lish, ifodali o‘qish, suhbat, o‘yin orqali farzandlarni kitobga qiziqtirish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: bilim, kitob, kitobxonlik, fikrlash malakalari, kitobxonlik madaniyati, rivojlantirish usullari, namuna bo‘lish, ifodali o‘qish, suhbat, o‘yin, turli tanlovlar.

THE ROLE OF FAMILY LIBRARY IN THE DEVELOPMENT OF THINKING SKILLS

Abstract. The article analyzes the role of books and reading in the development of children's thinking skills, ways to develop a culture of reading in the family: role models, expressive reading, conversation, interest in books through play.

Keywords: knowledge, book, reading, thinking skills, reading culture, methods of development, role modeling, expressive reading, conversation, game, various competitions.

Jamiyatda inson o‘z o‘rniga ega bo‘lishi, keng va atroflicha fikrlashi uchun tarbiyali va, albatta, bilimli bo‘lishi lozim. Bilimni esa biz oiladan, ta‘lim maskanlaridan, kitoblardan olamiz. Birmuncha muddat oldin kitobning shaxs kamolotidagi o‘rni xususida “Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini takomillashtirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ibot qilish bo‘yicha komissiya tuzish to‘g‘risida”gi (2017-yil 12-yanvar) O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Farmoyishi qabul qilingan edi.[1] Yurtboshimiz “Kitobsiz taraqqiyotga, yuksak ma‘naviyatga erishib bo‘lmaydi. Kitob o‘qimagan odamning ham, millatning ham kelajagi yo‘q” deya ko‘p bor ta‘kidlaydilar. “...Bugungi bolalar ertangi kunda xalqqa aylanadi. Yoshlarni kitobga qaytarishimiz kerak. Axborot-kommunikatsiya sohasidagi oxirgi yutuqlarni o‘zlashtirish bilan birga, yoshlarning kitob o‘qishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirishga, ularning kitob bilan do‘st bo‘lishiga, aholining kitobxonlik

saviyasini yanada oshirishga alohida e’tibor qaratish lozim”-deya alohida ta’kidlab o’tadilar.

Qadimiy va betakror diyorimizdan yetishib chiqqan buyuk alloma, adib va mutafakkirlarimizning boy ma’naviy merosini, umumbashariy sivilizatsiya, madaniyat, dunyoviy va diniy ilm-fan taraqqiyotiga ulkan hissa qo’shgan ulug’ ajdodlarimizning noyob asarlarini asrab-avaylash, kelgusi avlodlarga bezavol yetkazish, ularning nodir merosini, ibratli hayoti va ijtimoiy faoliyatini har tomonlama chuqur o’rganish va targ’ib etish, yoshlarimizni o’zlikni anglash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, ular o’rtasida kitobxonlik madaniyatini keng ommalashtirish maqsadida “Yosh kitobxon” Respublika tanlovi tashkil qilindi.[2] 10 yoshdan 14 yoshgacha, 15 yoshdan 19 yoshgacha va 20 yoshdan 30 yoshgacha bo’lgan yoshlar o’rtasida o’tkazib kelinayotgan tanlovni oila davrasida “Mening yurtim” telekanali orqali, shu bilan birga, “Yoshlar” telekanali orqali teleekranlarda ko’rish, faol kitobxonlarning rag’batlantirilishini kuzatish ota-onalarda ham kitobga bo’lgan e’tiborni kuchaytirdi.

Oilada bolaning fikrlash malakalarini shakllantirish va rivojlantirishda kitobning o’rni alohida turadi Bolani kitobga qiziqtirishning yo’llari xilma-xil bo’lib, ular quyida izohlanadi:

1.Namuna bo’lish. Ota-ona va oilaning katta yoshli a’zolarining o’zlari kitob o’qishda namuna ko’rsatishlari bolalarda badiiy asarlarni o’qishga bo’lgan qiziqishlarini oshiradi va oila tarbiyasida yuksak samaradorlikka erishishni kafolatlaydi. Ota-onalar shuni unutmasliklari kerakki, agarda bolalarning badiiy kitoblarni mutolaa qilishlariga oila sharoitida e’tibor qaratilmas, bolalarda bu boradagi dastlabki ko’nikmalar shakllantirilmas ekan, ta’lim muassasalari bu borada hech bir natijaga erisha olmaydi. [4, 48] Farzandlarning savodi chiqqandan keyin ham iloji boricha ota-onalar va katta yoshli oila a’zolarining ovoz chiqarib kitob o’qishlari oila tarbiyasining eng samarali usulidir. Shunga erishish zarurki, kitoblar mutolaasi soatlari bolalar uchun intiqlik bilan kutiladigan bayram kabi

bo‘lib qolsin. Asta-sekin avvallari ota-onalar tomonidan asarlarning o‘qib berilishi o‘mini keyinchalik farzandlarning o‘zlariga topshiriladi.[5,184]

Oila davrasida farzandlarning badiiy asarlarni mutolaa qilishga bo‘lgan qiziqishini jamoa asosida rivojlantirish hamda ularda o‘qilgan asarga tanqidiy yondashish, bayon etilgan voqelikdan xulosa chiqarish, qahramonlarning ijobiy fazilatlarini o‘zlashtirishga intilish ko‘nikmasini tarbiyalash maqsadga muvofiqdir.

2. Tavsiya berish. Bolalarga tavsiya etiladigan kitob qanday bo‘lmasin, albatta, badiiy yuksak saviyada bo‘lishi kerak. Kitoblar ota-onaning hamda bolaning o‘z oldiga qo‘ygan yuksak maqsad hamda vazifalariga mos kelishi; bolaning ma‘naviy jihatdan yetuk o‘sishiga yordam berishi lozim. Bundan tashqari tavsiya etiladigan kitoblar bolaning yoshi, psixikasi, o‘qish va tushunish qobiliyatiga mos bo‘lishi maqsadga muvofiqdir. [6, 179]

Kichik yoshdagi bolalar dunyo faqat shodlik uchun, bitmas-tuganmas baxt uchun yaratilgan, deb ishonadilar va bu ishonch ularning ruhan sog‘lom bo‘lib voyaga yetishida asosiy omildir. Atrof-muhit haqida hali yetarli tasavvuri yo‘q kichkintoylarga zarur, ularning didiga, tushunchasiga mos kitoblarni tanlashga o‘rgatish ota-onalar zimmasida. Bola kitobning ahamiyati, undan qanday foydalanish, uni qanday asrash haqidagi tushunchani ham dastlab ota-onadan o‘rganishi lozim. Yosh kitobxonlarga boshlanishida kitobga tartibli munosabatda bo‘lishni, kitob javonlaridan yoki tokchalardan zarur kitobni mustaqil topishni, kitob muallifini eslab qolishni erinmay muntazam o‘rgata boriladi. O‘qilgan kitobni mazmunan to‘g‘ri idrok etishga, asardagi yaxshi-yomon timsollarni, ya‘ni ijobiy va salbiy qahramonlarni ajrata olishga o‘tiladi. Bolalarning kitobdagi notanish so‘z va tushunmagan joylarni aniqlab, o‘qishlarini kuzatib boriladi. Bolalarning o‘qishi yuzaki bo‘lib qolmasligi uchun ularga yoqib qolgan asarlardagi ba‘zi joylarni takror-takror o‘qishiga va asarning o‘zini bir necha marta o‘qib chiqishini esa har qandayiga bo‘lsa ham rag‘batlantirishga urinish kerak. Betakror o‘qish o‘qilganini chuqurroq tushunishga o‘rgatadi. Albatta, yangi fikrlar qahramonlarga nisbatan yangi munosabatlar tug‘diradi.

3.Ifodali o‘qish. Ifodali o‘qish va hikoya qilib berish bolalarni mustaqil o‘qishga tayyorlashdagi dastlabki bosqich hisoblanadi. Bu jarayonni yanada samarador qilish uchun ifodali o‘qiyotgan yoki ta’sirchan tarzda so‘zlab berayotgan asarning eng qiziq joyiga kelganida to‘xtatib, davomini so‘zlab berishni bolalarning o‘ziga topshirish mumkin. Bu yo‘l bilan ham ularni mustaqil o‘qishga jalb etish, kitobga qiziqtirish mumkin. Ifodali o‘qishni avval ota-onalar olib borsa, keyinchalik esa bu mashg‘ulot bolalarning o‘ziga topshirilsa, kitobdan olinadigan zavq, his-hayajon umumlashadi, kollektiv ravishda tarbiyalash-tarbiyalanish vujudga keladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ifodali o‘qishni tashkil etishda xalq og‘zaki ijodi namunalari - ertaklar, hikoyalarga keng o‘rin ajratish joiz. Bunday asarlar [7] yosh kitobxonlarni sirli tomonlari bilan o‘ziga tortadi va shuning vositasida ular tarbiyasiga kuchli ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, “Bulbuligo‘yo”, “Badal qaroqchi”, “Uch og‘ayni botirlar”, “Sehrli olma” va boshqa xalq ertaklarini kichkintoylar sevib, berilib tinglaydilar. Bundan tashqari, ifodali o‘qish uchun A.S. Pushkinning “Baliqchi va baliq haqida ertak”, “Shox sulton”, Abdulla Avloniyning “Hikoya”, “Masal”, H.Olimjonning “Oygul bilan Baxtiyor”, “Semurg‘ ”, chet el yozuvchilardan Sharl Perroning “Qizil shapkacha”, aka-uka Grimmlarning “Bir hurmacha shavla”, G. Andersening “Dyumachaxon”, “No‘xat ustidagi malika” asarlarini ham tanlash maqsadga muvofiqdir.

4. Suhbat. Oilada kitob o‘qishni uyushtirish yo‘llaridan yana biri kitoblar haqida samimiy suhbatlashishdir.[8,5] Suhbat, odatda, ifodali o‘qishdan oldin yoki keyin bola kitobni mustaqil o‘qiganidan so‘ng olib boriladi. Kichik yoshdagi bolalar, ayniqsa, “Zumrad va Qimmat” ertagini sevib o‘qiydilar. Chunki ertakning mazmuni xalqchil, ma’nosi chuqur, teran, qiziqarli. Hozirgi ayrim qizlarning fazilati va ba’zilarining nuqsonlariga hamohang, ibratli voqea tiniq ko‘rsatib berilgan. Lekin, bu ertak mustaqil o‘qilgan bo‘lsa-da, uni yana bir bor oila davrasida o‘qib, bolalarning muhokama qilishiga yordamlashmoq kerak. Suhbat

ota-ona tomonidan hazil-mutoyiba shaklida olib boriladi. Ertakning tarbiyaviy tomoniga doimo urg‘u berishni unutmazlik lozim.

5.O‘yin. Kichik yoshdagi bolalarni kitobxonlikka o‘rgatishda o‘yinning ahamiyati ham katta. Bolalarga o‘yin orqali ko‘p narsani o‘rgatish mumkin. O‘yin metodini oilada, avvalo, topishmoqlar, she‘rlar aytishdan boshlash kerak. Bolalar o‘qigan kitoblaridagi qahramonlar holatlarini o‘yin, xatti-harakatlari orqali ko‘rsatishlari mumkin. Kitob bolalik yillaridan boshlab insonning doimiy hamrohiga aylanishi uchun, shu bilan birga, ota-onalarning e‘tiborlariga farzandlarni oila sharoitida kitob, xususan, badiiy asarlarni mutolaa qilishga o‘rgatish yuzasidan quyidagi tavsiyalarga rioya qilish maqsadga muvofiq:

1) ota-onalar farzandlarining badiiy asarlar va maxsus adabiyotlarni tanlashini nazorat qilib borishlari va ularni qanday o‘qishlaridan xabardor bo‘lishlari, zero, bolalarning yosh va psixologik xususiyatlari, dunyoqarashi, bilim darajasiga mos bo‘lmagan adabiyotlar, asarlarni mutolaa qilishlari ularda noto‘g‘ri tasavvurlarni hosil qiladi, qolaversa, vaqtlarining behuda sarflanishiga olib keladi;

2) bolalarni kitoblarga mehr bilan qarashga va ularni ehtiyot qilib saqlashga odatlantirishlari;

3) bolalar uchun intim munosabatlar aks etgan chet el multfilmlari emas, balki kitobga va kitobxonlikka bo‘lgan qiziqishni oshiruvchi multfilmlarni ko‘rsatishlari; bilimlarni olishga undovchi interaktiv ko‘rsatuvlarni birgalikda ko‘rishlari, ularni muhokama qilishlari;

4) oilada bolalar xonasini tashkil etish, mabodo buning imkoniyati bo‘lmasa, farzandlar uchun kitob burchagini yaratishlari. Bu burchakka har bir bola o‘zi yasagan, o‘zi chizgan suratlarni osish (bola har ko‘zi tushganda o‘zidan faxrlanish, o‘zidagi noyob qobiliyatlarini anglab yetishi uchun);

5) oila davrasidagi suhbatlarda bolalarning o‘qigan kitoblaridan olgan taassurotlarini aytishlariga mos vaziyatlar hosil qilishlari;

6) farzandlar o‘rtasida “Oilamizning jajji kitobxon”, “Eng kitobxon o‘quvchimiz”, “Eng kitobxon talabamiz” deb nomlanuvchi tanlovlarni tashkil

etish. Mazkur tanlovlarni tashkil etyapganda “Mening yurtim” telekanali orqali, shu bilan birga, “Yoshlar” telekanali orqali televizorda bir necha yildan beri noyabr-dekabr oylari davomida ko‘rsatib kelingan “Yosh kitobxon” Respublika tanlovi tajribasini oilaga moslab tashkil qilish.

Demak, biz bolalarning fikrlash malakalarini shakllantirish va rivojlantirishda asosiy e‘tiborni tarbiyaning g‘oyat samarali vositasi – kitob o‘qitishni uyushtirishga, kitob orqali bolani tarbiyalashga – unda ezgulikni shakllantirish masalalariga qaratsak, farzandlarimiz biz tavsiya etgan kitoblarni o‘qishi orqali maktab ta‘limidagi bo‘shliq to‘lib boradi, dunyoqarashi o‘sadi, xarakteri shakllanadi, hayotni o‘rganadi, bilimi oshadi, fikrlash tarzi takomillashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ibot qilish bo‘yicha komissiya tuzish to‘g‘risida”gi Farmoyishi.12.01.2017.
2. “Yosh kitobxon” Respublika tanlovini o‘tkazish tartibi to‘g‘risidagi Nizom.05.04.2019.
3. Hasanboyeva O. va boshqalar. Ta‘lim pedagogikasi. O‘quv qo‘llanma.–T.: Nizomiy nomidagi TDPU. 2007.
4. Aminov M. Tarbiya /Ota-onalar va murabbiylar uchun ensiklopediya. “O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi”–Toshkent: Davlat ilmiy nashriyoti, 2010. – B. 178-179.
5. Murodov M. “Oltin sandiq ochildi”. - Toshkent.1994.
6. Sobirova M. Bolalar-kelajagimiz. Metodik qo‘llanma. Namangan, 2018. – 80 b.
7. Inoyatov I., Muslimov N., Usmonboyeva M., Inog‘omova D. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob/ Met.qo‘l.–Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2012. – 98-bet.
8. Sobirova M. Kitobxonlik madaniyatini shakllantirish. Metodik ko‘rsatma. – Namangan, 2019. –44 b.
9. Sobirova M. Development of oral speech competence of students. <http://www.academicpublishers.org/> International journal of artificial intelligence (ISSN: 2692-5206) Volume 04, Issue 03, 2024. Published Date: - 04-06-2024.
10. Sobirova, M. (2023). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7827423>

11. Sobirova, M. (2022). In imparting humane education use of integrated technology. In Volume 8, Issue 1, of JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, ISSN No: 2581 – 4230. Impact factor 8.155. VOLUME 8, ISSUE 1, January 2022, Published by Novateur Publication, M.S. India. – P. 151-158. <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/3880/3718>
12. Sobirova, M. (2021). The use of integrated technology in the teaching of humanism in language education. POLISH SCIENCE JOURNAL (ISSUE 1(34) - Warsaw: Sp.z o.o."iScience", 2021. Part 3 – 234 p. <https://sciencecentrum.pl/wp-content/uploads/2021/01/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9634%20-%203%20%28web%29.pdf> стр. 98-105